

Väppeby äng i Bålsta

Arkeologisk utredning



Väppeby 6:1
Kalmar socken
Håbo kommun
Uppsala län

Hans Göthberg

Väppeby äng i Bålsta

Arkeologisk utredning

Väppeby 6:1
Kalmar socken
Håbo kommun
Uppsala län

Hans Göthberg

Omslagsbild: Schakten inom utredningsområdet ligger i sluttning och botten av dalgången. Högre upp i sluttningen ligger boplatsen Kalmar 107:1. Foto: Hans Göthberg, Upplandsmuseet.

Upplandsmuseets rapporter 2015:27
Arkeologi

ISSN 1654-8280

© Upplandsmuseet 2015

Bearbetning av planer och bilder: Hans Göthberg

Allmänt kartmaterial: © Lantmäteriet, dnr I2014/00634

Upplandsmuseet, Fyrstorg 2, 753 10 Uppsala
Telefon 018-16 91 00
www.upplandsmuseet.se

Innehåll

Inledning	6
Syfte och metod	7
Topografi, fornlämningar, historiska uppgifter och äldre kartor	7
Resultatredevisning	9
Diskussion och antikvarisk bedömning	12
Sammanfattning	13
Administrativa uppgifter	13
Referenser	14
Bilaga	15

Inledning

Upplandsmuseet utförde under oktober 2015 en arkeologisk utredning med grävning av schakt vid Väppeby i Kalmar socken i Håbo kommun inför genomförande av detaljplan (fig. 1). Utredningen gjordes på uppdrag av Håbo kommun, Plan- och utvecklingsenheten och efter beslut av länsstyrelsen i Uppsala län (lstn dnr 431-3169-14). Projektledare var Hans Göthberg.



Figur 1. Översiktskarta över Bålsta med utredningsområdet markerat (blå linje). Skala 1:25000.

Syfte och metod

Syftet med utredningen var att mot bakgrund av fornlämningsbild och topografiska förhållanden klargöra om okända fornlämningar berörs inom planområdet.

Huvudmomentet i utredningen var maskingrävning av sökschakt inom planområdet. Plandokumentation av schakt, arkologiska och topografiska objekt utfördes med GPRS för vidare behandling inklusive registrering, i Intrasis. Fotografering av översiktlig karaktär genomfördes kontinuerligt.

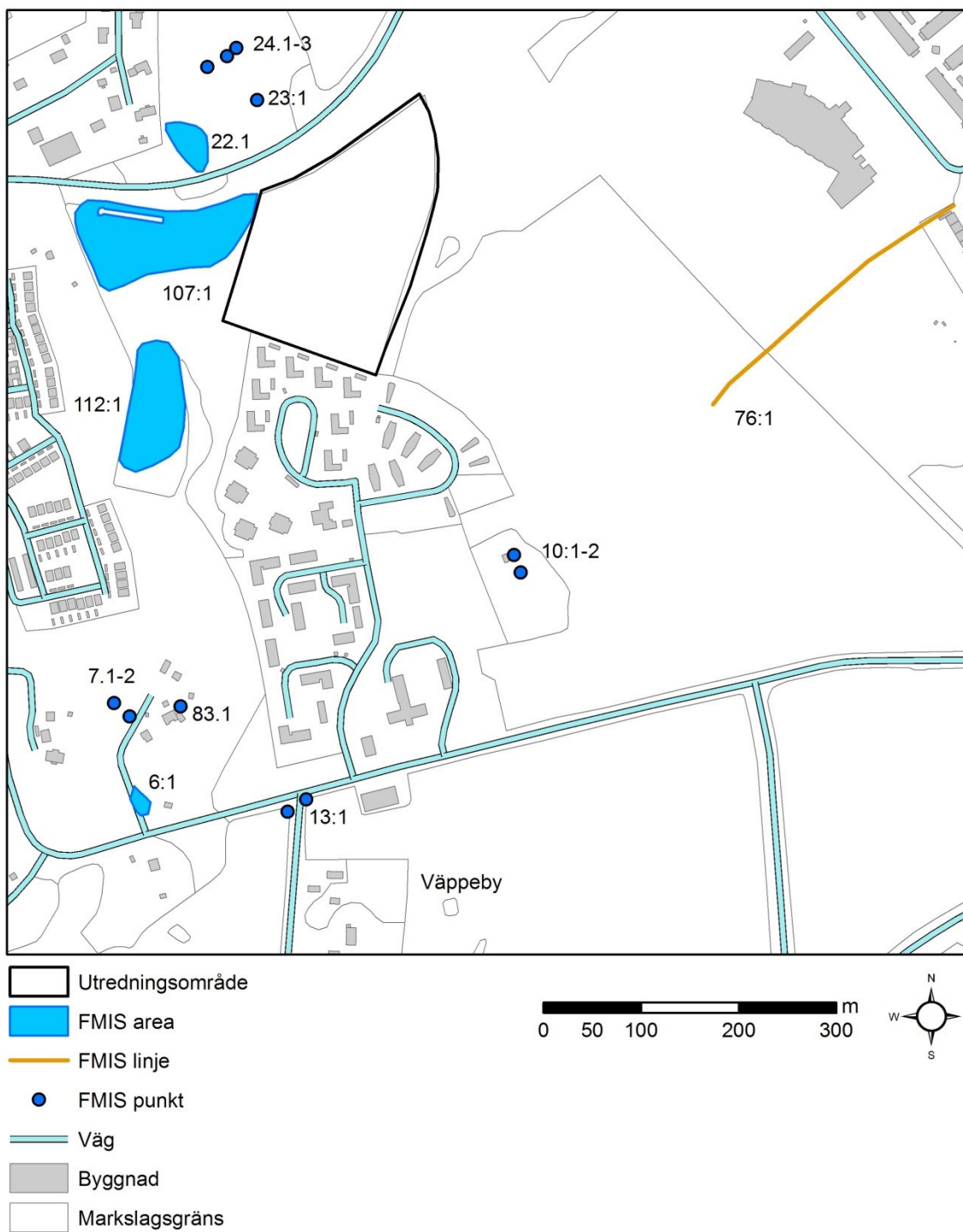
Topografi, fornlämningar, historiska uppgifter och äldre kartmaterial

Planområdet är beläget strax väster om Bålsta centrum och på den västra sidan av en påtaglig dalgång som i sydost ansluter till Mälaren och sedan följer Bålstaåsen. Eftersom nivåerna i dalgångens botten ligger strax under 5 möh har det funnits en djupt instickande vik fram till järnålderns slut. Utredningsområdet i likhet med stora delar av dalgången utgörs av odlingsmark.

Fornlämningarna i omgivningen (fig. 2) utgörs av enstaka stensättningar (Kalmar 7:2, 10:2, 24:2), högar (Kalmar 7:1, 10:1, 23:1, 83:1) och en rest sten (Kalmar 24:3). Strax norr om utredningsområdet kan det ha funnits ett gravfält (Kalmar 22:1), som dock inte återfanns vid revideringsinventeringen 1979. Ytterligare ett gravfält (Kalmar 6:1) och en runsten (Kalmar 13:1) finns ett stycke söderut, där de ansluter till läget för bebyggelsen i Våppeby. Därtill finns en färdväg över dalgången (Kalmar 76:1). Slutligen finns två boplatser (Kalmar 107:1, 112:1), vilka rumsligt ansluter nära till utredningsområdet. De ligger högre upp i sluttningen på ett avsatsliknande parti och på nivåer om 15-30 möh.

Båda boplatserna påträffades vid en utredning. De indikerades av tydligt mörkfärgad jord samt skörbränd och skärvig sten. Inom 112:1 påträffades en löpare till en malsten (Göthberg 1990a). Vid tre tillfällen har förhistoriska lämningar dokumenterats vid schaktningsövervakning pga. ledningsarbeten. Under matjordslagret fanns ett 0,05-0,15 m tjockt, mörkt kulturlager. Därtill påträffades stolphål, nedgrävningar av varierad storlek och härdar (Göthberg 1990b; Fagerlund 2003; Fagerlund & Qviström 2006). En datering från en härd ligger i förromersk järnålder (Fagerlund & Qviström 2006).

Äldre lantmäterikartor från 1600-1800-tal och häradsekonomiska över Håbo kartan från 1860 pekar på att området främst har använts som äng. Enbart den södra delen av utredningsområdet har varit åkermark. Kartorna visar också att området har varit delat mellan Våppeby som haft den södra delen, medan den norra delen tillhört Eneby. Den sistnämnda hade merparten av sina ägor och bebyggelsen i en angränsande dalgång i väster. För övrigt har ängsmarken i anslutning till utredningsområdet varit uppdelad mellan flera byar, varav några tillhörde andra socknar i Håbo härad. Mycket tyder därför på att ängsmarken i dalgången till stor del har varit en gemensam tillgång för byar i häradet. Äldsta skriftliga belägg för Våppeby är från 1324 ”Weppy” och för Eneby från 1409 ”Eneby”. De bestod på 1500-talet av 6 respektive 1 gårdar (DMS 2014 s 107ff).



Figur 2. Utredningsområdet med fornlämningar i omgivningen markerade. Skala 1:5000.

Resultatredovisning

Utredningsområdets yta uppgick till 36 000 m² och utgjordes av åkermark. Inom ytan maskingrävdes 20 sökschakt med en sammanlagd area av 1530 m² (fig. 3). De lämningar som påträffades inom ytan utgörs av lager, stolphål och sentida lämningar som en väg och diken.



Figur 3. Utredningsområdet med lämningar i schakten markerade. Skala 1:1600.

De två lagren (206, 482) var upp till 0,15 m tjocka och bestod av svart siltig lera med inslag av små mängder skärersten och mycket enstaka fragment av bränd lera (fig. 4). De återfanns i två schakt i slutningen i områdets nordvästra hörn (fig. 5). De ligger därmed i direkt anslutning till den östra avgränsningen av boplatsen Kalmar 107:1. Sammanlagt påträffades 4 stolphål (212, 228, 371, 377), i två schakt. Ett av dessa (228) hade en tydlig stenskoning av rundade stenar och är troligen sentida, efter en grind- eller ledningsstolpe. Det låg också invid lämningarna av en sentida väg (224) i form av gruslager, vilken korsade området. Detta lokaliserades i ytterligare fyra platser (257, 309, 347, 384). Vägen kan identifieras på Ekonomiska kartan från 1951 och tillhörde en brukningsväg som förband Väppeby gård med odlingsmarkerna längre norrut i dalgången. Det naturliga underlaget inom utredningsområdet bestod av silt och lera. Av den senare fanns såväl ljusare glacial lera och mörkare postglacial lera. Den senare återfanns främst i slutningen och ofta som stråk som löpte parallellt med denna.



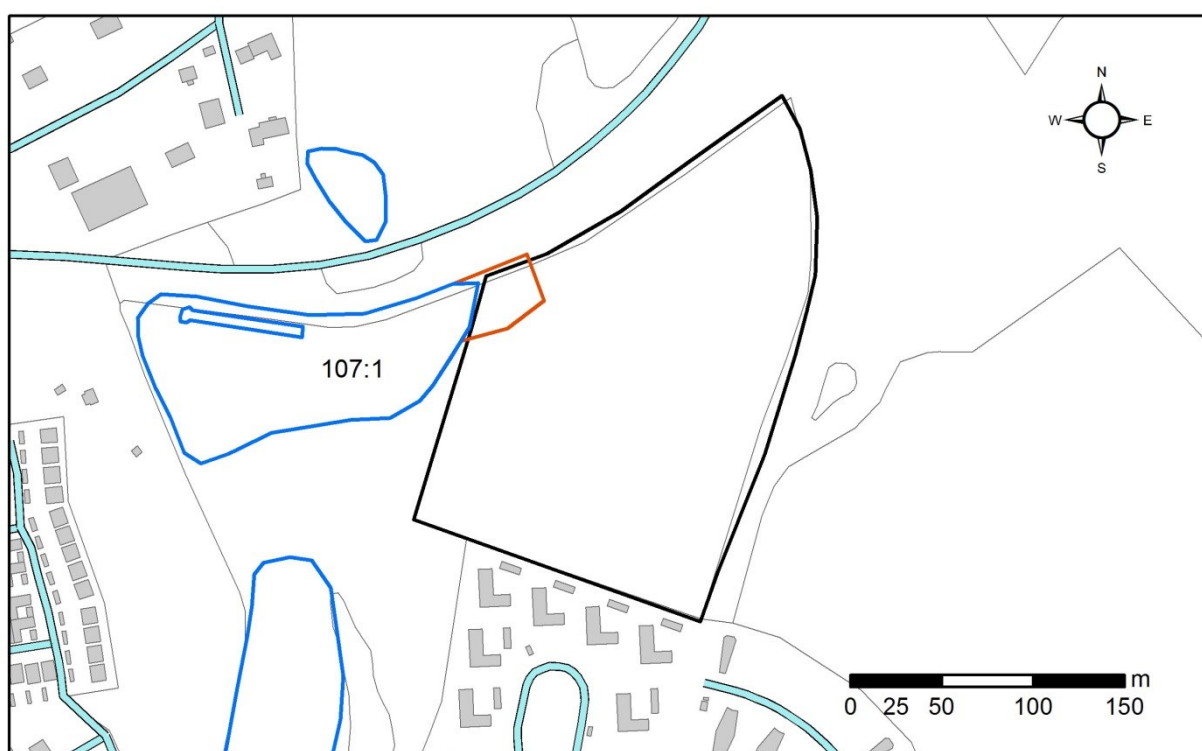
Figur 4. Kulturlagret 206 är betydligt mörkare än de naturligt avsatta leran och silten i slutningen. Högre upp i slutningen ligger boplatsen Kalmar 107:1. Här sedd från öster. Foto Dan Fagerlund, Upplandsmuseet.



Figur 5. Utredningsområdets västra kant där kulturlagret påträffades ligger i den påtagliga sluttningen. Högre upp i sluttningen och till vänster i bild ligger boplatsen Kalmar 107:1. Här sedd från söder. Foto Hans Göthberg, Upplandsmuseet.

Diskussion och antikvarisk bedömning

Kulturlagren inom utredningsområdets nordvästra hörn kan rumsligt sett ses som en utlöpare av kulturlagren i den angränsande boplatsen Kalmar 107:1. Jämfört med tidigare undersökningarna är emellertid en noterbar skillnad att härdar och gropar saknas inom utredningsområdet, medan stolphålen är få och glest spridda. Det talar för att lämningarna inom utredningsområdet utgör den yttre kanten av boplatsen, vilken därmed sträcker sig något längre österut än vad som varit känt tidigare (fig. 6). Sett till kulturlagrens innehåll är beståndsdelarna desamma som i motsvarigheterna högre upp i sluttningen. Däremot var förekomsten av sot, kol, skärvsten och bränd lera väsentligt mindre. Det kan vara följden av att lagren har påverkats av erosion i den relativt branta sluttningen och därmed utgörs av material som härstammar från de högre belägna delarna av boplatsytan. Avslutningsvis har fornlämningen på ett helhetsplan samma antikvariska innehåll, men en något större utbredning jämfört med kännedomen före utredningen. På ett detaljplan bedömer Upplandsmuseet däremot att kulturlagren och andra lämningar inom utredningsområdet endast kan ge ringa ytterligare information om boplatsen.



Figur 6. Förslag till ny avgränsning (röd linje) av boplatsen Kalmar 107:1 utifrån resultaten av utredningen. Skala 1:4000.

I ett något större rumsligt perspektiv kan boplatsen Kalmar 107:1 tillsammans med omgivande fornlämningar ses som en del av förändrad användning av landskapet. Att döma av dateringen från boplatsen tillhör den förromersk järnålder (Fagerlund & Qviström 2006). Med tanke på nivåförhållandena bör hela den nuvarande dalgångens botten då ha stått under

vatten. De marker som var tillgängliga för odling begränsades till avsatsen i sluttningen där boplatsen var belägen. I och med att mer mark frilades som en följd av strandlinjeförskjutningen under yngre järnålder blev mer mark tillgänglig för odling. Detta innebar en förskjutning av odlingens tyngdpunkt, vilket markeras av läget för bebyggelsen i Väppeby. Tillgången på ängsmark var omfattande och fördelades mellan både lokala och mer avlägsna byar och gårdar.

Sammanfattning

Upplandsmuseet gjorde i oktober 2015 en arkeologisk utredning vid Väppeby i Kalmar socken i Håbo kommun i Uppsala län. Syftet var att klarlägga om fornlämningar berördes inom planområdet. Utredningen visade att det enbart finns lämningar av förhistorisk karaktär i form av kulturlager i områdets nordvästra hörn. Dessa kan knytas till boplatsen Kalmar 107:1 som gränsar till utredningsområdet. Eftersom lagren enbart innehöll enstaka skärvstenar och mycket fåtaliga fragment av bränd lera och låg i kraftig sluttning, samtidigt som härdar och gropar inte påträffades, utgör lämningarna sannolikt utkanten av boplatsen.

Administrativa uppgifter

<i>Plats:</i>	Väppeby 6:1, Kalmar socken och Håbo kommun, Uppsala län
<i>Typ av undersökning:</i>	Arkeologisk utredning
<i>Uppdragsgivare:</i>	Håbo kommun, Plan- och utvecklingsenheten
<i>Fältarbetsperiod:</i>	2015-10-05 – 2015-10-06
<i>Upplandsmuseets projektledare:</i>	Hans Göthberg
<i>Upplandsmuseets personal:</i>	Dan Fagerlund
<i>Upplandsmuseets diarienummer:</i>	Ar-671-2015
<i>Upplandsmuseets projektnummer:</i>	8573
<i>Länsstyrelsens handläggare:</i>	Tina Fors
<i>Länsstyrelsens beslutsdatum:</i>	2015-09-10
<i>Länsstyrelsens diarienummer:</i>	431-3169-14
<i>Koordinatsystem:</i>	Sweref 99 TM
<i>Höjdsystem:</i>	RH 2000
<i>Dokumentationsmaterial:</i>	Förvaras i Upplandsmuseets arkiv

Referenser

Lantmäteriakter

Lantmäterimyndigheten Uppsala län

Kalmar socken

Väppeby

Arealavmätning 1689 03 – KAL – 3

Arealavmätning 1743 03 – KAL – 14

Eneby

Laga skifte 1853 03 – KAL – 52

Litteratur

DMS. 2014. Det Medeltida Sverige 1:10. Uppland; Tiundaland; Håbo, Sigtuna stad. A. Björklund. Riksarkivet. Stockholm..

Fagerlund, Dan. 2003. Väppeby äng. Schaktning för telekabel. Arkeologisk schaktningsövervakning. Upplandsmuseet. Rapport 2003:02. Uppsala.

Fagerlund, Dan & Qviström, Linda. 2006. Frusna boplatslämningar i Väppeby, Bålsta. Schaktning för VA-ledning. Väppeby 6:1, Kalmar socken, Håbo kommun, Uppland. Upplandsmuseet. Rapport 2006:19, arkeologiska avdelningen. Uppsala.

Göthberg, Hans. 1990a. Rapport. Arkeologisk utredning. Uppland, Kalmar socken, Väppeby 7:62 m.fl. Riksantikvarieämbetet, UV-Mitt, dnr 648/90.

Göthberg, Hans. 1990b. Rapport. Schaktövervakning. Uppland, Kalmar socken, Eneby 1:29, Väppeby 7:62, Fornlämning nr 76, 107. Riksantikvarieämbetet, UV-Mitt, dnr 6771/90.

Bilaga

Arkeologiska objekt

<i>Id</i>	<i>Typ</i>	<i>Storlek(m)</i>	<i>Övrigt</i>
206	Kulturlager	9	
212	Stolphål	0,4	
224	Väg	3	Sentida
228	Stolphål	0,4	Stenskott. Sentida
257	Väg	3,5	Sentida
309	Väg	2,5	Sentida
347	Väg	2	Sentida
371	Stolphål	0,2	
377	Stolphål	0,3	
384	Väg	5	Sentida
482	Kulturlager	9	